

בן פורת יוסף

מים ראשונים: כבר זכינו לדרוש בברכת [ראובן](#), [שמעון ולוי אחים](#), [ברכת אשר](#) וכן בברכת [יששכר חמור גרם](#). והנה הגיע תורו של יוסף הבן האהוב. אך בשל ריבוי המדרשים על הפסוק הראשון בברכת יוסף ליעקב ובשל קוצר בזמן ומקום, נדרשנו רק לפסוק הראשון בברכת יעקב ליוסף: "בן פורת יוסף". ובעזרת החונן לאדם בינה והנותן לו אורחות ימים ואריכות שנים, נזכה להשלים את ברכת יוסף כולה וברכת כל שבטי ישראל, איש איש כברכתו אשר ברכ אותם, איש איש כמדרשו ופרשנו אשר דרשו ופרשו אותו.

בן פורת יוסף בן פורת עלי עין בנות צעדה עלי שור: ומררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים: ותשב באיתן קשתו ויפזו זרעי נדיו מידי אביר יעקב משם רעה אבן ישראל: מאל אביד ויעזרן ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת ברכת שדים ורחם: ברכת אביד גברו על ברכת הורי עד תאנות גבעת עולם תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו: (בראשית מח כב-כו).¹

מסכת בבא מציעא דף פד עמוד א – היופי והחשש מעין הרע

אמר רבי יוחנן: אנא אשתיירי משפירי ירושלים.² הרוצה לראות את יופיו של רבי יוחנן, יביא כוס כסף מבית הצורף, ימלא אותה גרעיני רימון אדום ויניח זר ורדים אדומים על פיו (של הכוס) ויעמיד אותה בין החמה ובין הצל. הזוהר הזה הוא מעין יופיו של רבי יוחנן...³ רבי יוחנן היה הולך ויושב בשערי טבילה, אמר: כאשר עולות בנות ישראל מטבילת מצוה יפגעו בי (תחילה), כדי שיהיו להן בנים יפים כמותי ולומדי תורה כמותי.⁴ אמרו לו רבנן: לא חושש מר מעינא בישא (עין הרע)? אמר להם: אני מזרע יוסף בא, שלא שלטה בו עינא בישא. דכתיב: "בן פורת יוסף, בן פורת עלי עין", ואמר רבי אבהו:⁵ אל תקרי "עלי עין" אלא "עולי עין".⁶ רבי יוסי בר חנינא אמר, מהכא: "וידגו לרב בקרב הארץ" (בראשית מח טז) - מה דגים שבים, מים מכסים אותם ואין העין שולטת בהן - אף זרעו של יוסף אין העין שולטת בהן.⁷

¹ חמישה פסוקים מקדיש יעקב לברכת הבן האהוב יוסף. ערב מותו וגם אחרי כל התלאות שעבר, אין יעקב מסתיר את חיבתו הגדולה ליוסף שאותו "אהב אביהם מכל אחיו" וסיפור יוסף ואחיו כאילו חוזר לנקודת המוצא שלו. אך יש לציין שמספר הפסוקים ליוסף הם כמספר הפסוקים אשר ליהודה, אשר עלה ונתעלה מסיפור מכירת יוסף. מברכת שני השבטים האלה אתה רואה את מקומם הנכבד בתולדות האומה. השווה עם הקיצור הברור בברכת שאר השבטים שחלקם זכה לפסוק אחד בלבד: גד, אשר, זבולון, בנימין (!) ועוד. נראה עוד מעניין להשוות עם האריכות והקיצור שבברכת משה לשבטים. כך או כך, מקוצר זמן ומקום ולרגל ריבוי המדרשים, נתמקד בפסוק הראשון: "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין בנות צעדה עלי שור".

² אני משיירי האנשים היפים שבירושלים. מכאן ואילך נביא את הגמרא בתרגום לעברית עפ"י שטיינזלץ.

³ בקטע שהשמטנו מביאה הגמרא רשימה של אישים שהיו יפים (במינון פוחת והולך): "שופריה דרב כהנא מעין שופריה דרבי אבהו, שופריה דרבי אבהו מעין שופריה דיעקב אבינו, שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון". וכבר הערנו בדברינו [יוסף ואשת פוטיפר](#) שחכמים לא זלזלו ביופי החיצוני ואף ראו בבלייתו חלק מהבל העולם ואמרו: "וי לשופרא דבלי בעפרא". ראה [דברינו על היופי שבאדם – ברכתו ובלותו](#) במיוחדים.

⁴ "שמוחזק בידם שתמונה הנחקקת בלב האשה בשעת הזיווג משפיעה על דמות ילידה" – שטיינזלץ. ראה מדרש תנחומא (בובר) בפרשתנו סימן ו, ש' יוחנן לא היה בטוח בצדקתו: "ר' יוחנן כשהיה מסתלק מן העולם, אמר לתלמידיו: אל נא תקברוני אלא בכלים צבועים. ולא בכלים לבנים ולא בכלים שחורים. אם אעמוד בין הצדיקים לא אבוש, ובין הרשעים לא אפגם". לעצמו חשש והצטנע, אבל על מנת להיטיב עם אחרים, היה בטוח ביופיו ובלימוד התורה שלו ולא הצטנע בהם ולא חשש מעין הרע. על הקשר בין חכמה ויופי אם הם משלימים או סותרים, ראה הסיפור בגמרא תענית ז ע"א על בת הקיסר שהתגרתה בר' יהושע בן חנניה שהיה מכוער ואמרה לו: "אי, חכמה מפוארה בכלי מכוער!". ומה ענה לה שם ר' יהושע. ר' יהושע התנא ור' יוחנן האמורא מציגים שיטות שונות ומנוגדות לשילוב של יופי חיצוני וחכמה (לימוד תורה).

⁵ הוא רבי אבהו, רבה של העיר קיסריה, שנמנה גם הוא ברשימת האנשים יפי תואר, כמובא בהערה 3 לעיל, אבל אולי לא מצאצאי יוסף ועכ"פ לא העמיד את יופיו במבחן. ראה על צניעותו בגמרא סוטה מ ע"א.

⁶ מפרש רש"י על הדף: "עולי עין - עולין למעלה מן העין והיא מלמטה, שהיא אינה יכולה לשלוט בה".

⁷ מברכת יעקב לאפרים ומנשה, בני יוסף, אתה לומד על כל זרעו של יוסף ואולי גם על יוסף אביהם. ואגב אורחא אנחנו מבינים למה פעמיים "בן פורת" בפסוק: "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין" – "אמר שני פעמים בן פורת, על שם מנשה ואפרים" (פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית מט כב). והעיקר הוא מוטיב "בן פורת יוסף", כמי שאין עין הרע (עינא בישא) שולטת עליו, מוטיב שמצוי במקומות רבים בתלמוד ובמדרשים ולא נוכל לפרט את כולם. מקבילה למדרש הנ"ל מצויה בגמרא ברכות כ ע"א (וגם שם חכם אחר שהיה יושב בשערי הטבילה, רב גידל). ראה גם גמרא ברכות נה ע"ב שמי שנכנס לעיר וחושש מעין הרע, יצליב את בוהני ידיו ויאמר: "אני מזרע יוסף שלא שלטה בו עינא בישא". ובגמרא סוטה לו ע"ב שכיחושע מציע לבני אפרים שמתלוננים על חבל נחלתם המועט: "ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה (יהושע יז טו) - אמר להן: לכו והחבאו עצמכם ביערים שלא תשלוט בכם עין הרע, אמרו ליה: זרעיה דיוסף לא שלטא ביה עינא בישא". (יהושע הוא מזרעו של יוסף, משבט אפרים וכנראה לא ידע על כך). עוד על "עינא בישא" ראה שהיא נחשבת כסכנה שמחללים עליה את השבת, ירושלמי שבת פרק יד הלכה ג: "לוחשין לעין ולמעיים ולנחשים ולעקרבים ומעבירין על העין בשבת. מעשה בי רבי עקיבה שאחזתו העין והעבירו עליו כלים בשבת. רב ר' חייה רבה תריהון אמרין: תשעים ותשעה מתים בעין ואחד בידי שמים". אז אולי לפני שמחללים שבת על מישהו בגין "עין הרע" צריך לשאול אותו אם הוא משבט יוסף (אפרים ומנשה) ...

בראשית רבה ע ט פרשת וישלח – במפגש עם עשו

"וַתִּגְשֶׁן הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וַיִּלְדֶיָּהּ וַתִּשְׁתַּחֲוֶינָהּ: וַתִּגְשֶׁן גַּם לְאֵה וַיִּלְדֶיָּהּ וַיִּשְׁתַּחֲוֶינָהּ וַאֲחֵר נִגְשׁ יוֹסֵף וְרַחֵל וַיִּשְׁתַּחֲוֶינָהּ: (בראשית לג ו-ז). בכולם כתוב: "ותגשן השפחות הנה וילדיה", "ותגש גם לאה וילדיה", וביוסף אמר: "ואחר נגש יוסף ורחל וישתחווי", אתמהא!⁸ אלא אמר יוסף: הרשע הזה עינו רמה, שלא יתלה עינו ויראה את אמי. וגבהה קומתו וכיסה אותה. זהו שכתוב בו: "בן פורת יוסף" - כיפרת רביית יוסף...⁹ ... ר' ברכיה בשם ר' סימון: עלי לפרוע לך את אותה העין.¹⁰

בראשית רבה צח יח פרשת ויחי - במצרים

"בן פורת יוסף" - בן שהפר לאחיו, בן שהפירו לו אחיו.¹¹ בן שהפר לאדונתו, בן שהפירה לו אדונתו.¹² ... "בנות צעדה עלי שור וגו'" - אתה מוצא: בשעה שיצא יוסף למלוך על מצרים, היו בנות מלכים מציצות עליו דרך החרפים, והיו משליכות עליו שירין וקטלים ונוזמים וטבעות,¹³ כדי שיתלה עינו ויביט בהן. אע"פ כן, לא היה מביט בהן. אמר לו הקב"ה: אתה לא תלית את עינך והבטת בהן, חייך שאתה נותן לבנותיך צעידה בתורה, מהו "צעידה" - פרשה.¹⁴

בראשית רבה צט יב פרשת ויחי – הפרות בחלום פרעה

"בן פורת יוסף" - וכי פורת הוליד את יוסף? אלא מהו בן פורת? שעל ידי פרות נתגדל.¹⁵

⁸ בכל נשות יעקב ושפחותיו, האשה היא המסוככת על הילדים, וכאן יוסף מסוכך על רחל אמו. למה?
⁹ קטע זה של המדרש מוקשה והנוסחאות בו משובשות ולא ברורות, אך הכוונה ברורה שיוסף מכפר, היינו מכסה, בעד אימו רחל.
¹⁰ ממה זכה יוסף לברכת "בן פורת"? מ-"עלי עין", מכך שבמפגש עם עשו חצץ בין עינו של עשו ורחל אמו ומנע ממנו לתת בה עין. זכה יוסף ל-"עין תחת עין" - לטובה. ראה מקבילה בפסיקתא רבתי פיסקא יב זכור שמדגיש את החשש מיופיה של רחל: "אמר: אין אשה בעלת נוי כאמי והרשע הזה חשוד על העריות. נתן עצמו ראשון ועמד לו לפניו שלא יראנה עשו. הוא שאביו מקלסו: בן פורת יוסף בן פורת עלי עין - שכיסית עינו של אותו רשע מאימך". יש כאן סגירת מעגל, נכון יותר משולש, יפה. יעקב אהב את רחל בשל יופיה (בראשית כט יז-יח, בראשית רבה ע טז), יוסף מקבל את יופיו מאמו, יוסף מסוכך על יופיה של אמו, יעקב מברך את יוסף, כאשר אולי דמותה של רחל היפה והאהובה עומדת לנגד עיניו: "בן פורת עלי עין", שאין לו לחשוש מעין הרע בשל יופיו. ומדרש בראשית רבתי פרשת ויחי עמוד 268 מקשר את היופי עם הצניעות - של רחל ושל יוסף.

¹¹ פורת מלשון להפר - לא בדיוק עומד מבחינה דקדוקית אבל מעניין מבחינה דרשנית. יוסף הפר את ברית אהוות האחים כשהביא את דיבתם רעה אל אביהם והתרברב בחלומותיו, והם הפרו אותה כשמכרוהו לעבד, ולפיכך "בן פורת" פעמיים. על נושא זה עומדים הפרשנים להלן והמדרש הקדימם בדרשתו. מכאן שבברכתו ליוסף סונט אותו יעקב ומוכיחו, בדומה לברכתו של יעקב לראובן ולשמעון ולוי, אם כי בעוצמה פחותה בהרבה ובצורה סמויה. ראה דברינו [הסיפור שלא סופר](#) בפרשת ויגש, שם העלו את השאלה אם בסופו של דבר נערך חשבון נפש אמיתי וגילוי לב במשולש יעקב - האחים - יוסף על המאורעות בפרשות וישב-ויגש. מסקנתנו שם היא שכנראה לא, אך כאן יש רמז לכך שמשוהו בין יעקב ליוסף לפחות, כן אירע. בברכתו אומר יעקב ליוסף: בוא נסכים שלא כל הצדק בסיפור הזה היה אתך. יש שני "בן פורת" כאן - שתי הפרות. המילה הפרה אולי גם מרמזת שניתן היה לפרש ולפוגג את החששות ההדדיים בין האחים בדומה להפרת נדר והתרת או טיוב חלומות.

¹² כאן יש קושי "קטן". ניחא "שהפרה לו אדונתו", היינו שאשת פוטיפר הפרה את סדרי הבית, ניסתה את יוסף בפיתוייה וסוף דבר שאכן הושלך לבור. מעמדו ושלוותו ("עכשיו שאני כאן מודה אני לך שאני ברווחה", בראשית רבה פז ד) בבית פוטיפר הופרו ע"י אדונתו. אבל מהו "שהפר לאדונתו"? איזו הפרה יוסף עשה לה? המפרשים מתרצים: שהפר את עצתה, אבל פירוש זה מתעלם מההדדיות שיש במשפט בדומה להדדיות בהפרה בינו ובין האחים ומהסימטריה שיש בדרשה זו על שני חלקיה. האם ייתכן שהמדרש רומז כאן להתנהגות לא נאותה של יוסף בבית פוטיפר, גם כלפי אשת פוטיפר, שתרמה אף היא לאירוע הקשה? אולי ליהירתו? ראה מדרש תנחומא פרשת וישב סימן ח: "התחיל אוכל ושותה מסלסל בשערו ואומר ברוך המקום שהשיכחני בית אבי, א"ל הקב"ה: אביך מתאבל עליך בשק ואפר ואתה אוכל ושותה ומסלסל בשעריך? הרי אדונתך מזדווגת לך ומצירה לך", דברינו [יוסף ואשת פוטיפר](#).

¹³ שירים הם צמידים שעל היד (ואולי גם שיראים - מטפחות משי) וקטלים הם שרשראות שעל הצוואר.
¹⁴ פה אנחנו גולשים לחצי השני של הפסוק: "בנות צעדה עלי שור" ואף לפרשת פנחס בו [בנות צלפחד](#) שהן משבט יוסף (מנשה), זכו שתיכתב פרשת הנחלות על שמן. ראה במדבר כז א-יא שהיא פרשה שיש לה "ס" לפניו ו-"פ" אחריה. אבל מדרשים אחרים עדיין רואים באזכור של נשות מצרים שהלכו שבי אחרי יופיו של יוסף (בדומה לסיפור של אשת פוטיפר שהזמינה את חברותיה לחזות ביופיו של יוסף והן חתכו את ידיהן, תנחומא וישב סימן ה בדברינו [יוסף ואשת פוטיפר](#)), המשך של "בן פורת יוסף" ומחברים את שני חלקי הפסוק לדרשה אחת. ראה מדרש תנחומא (בובר) פרשת נשא סימן לד: "מה כתיב ביוסף? בן פורת יוסף (בראשית מט כב) - א"ל הקב"ה: יוסף, יהא שלום על העין שעצמה ולא הביטה באחת מן המצריות, שנאמר: בנות צעדה עלי שור". וביתר בהירות במדרש במדבר רבה יד ו: "הוא לא נתן עינו בה ולא במצריות בעת שמלך, ככתוב: בן פורת יוסף. בן פורת עלי עין - שעילם עינו מאשת פוטיפר ומן המצריות, לפיכך: בנות צעדה עלי שור". עוד ראה, פרקי דרבי אליעזר פרק לח: "ועוד שהיה רוכב במרכבת ועובר בכל גבול מצרים, ומצריות מצעדות לו על החומות ומשליכות עליו טבעות זהב אולי יסתכל בהם לראות את יופי תארן, ולא זזפתו עין אדם. והיה פרה ורבה בכל עין, שנאמר: בן פורת יוסף בן פורת עלי עין". ומכאן גם פירוש חדש ל"בן פורת", שהיו דמותו ותארו של יוסף "פרים ורבים" בעיני כל רואהו, ופירוש חדש ל"עלי עין" שהעלים עין.

¹⁵ מדרש זה מחזיר אותנו לחלום פרעה למקום בו התהפך מזלו של יוסף ועלה לגדולה. מהו "בן פורת"? בן הפרות, מלשון בינה ותבונה, שהבין את חלום הפרות. או שמה פשוט בין הפרות, שהיית שם בחלום פרעה וראית יותר טוב ממני ומכל החרטומים. ראה מדרש תנחומא פרשת מקץ סימן ג: "אמר ליה: והנה מן היאור עולות שבע פרות. אמר ליה יוסף: לא כך ראית, אלא: יפות מראה ובריאות בשר. אמר ליה: הנה שבע פרות דלות ורעות. אמר לו (יוסף): לא כך ראית, אלא: רעות מראה ודקות בשר. א"ל: הנה שבע שבלים מלאות וטובות. א"ל: לא כך ראית, אלא: בריאות וטובות. א"ל: הנה שבע שבלים צנומות דקות. א"ל: לא כך

אגדת בראשית (בובר) פרק פג – פורת = פותר

בן פורת יוסף - בן פותר יוסף. כשראה פרעה את החלום, שאמרת לו את הכל, שמא שם היית.¹⁶

פירוש רש"י על הפסוק - אפריון וראייה

"בן פורת" - בן חן, והוא לשון ארמי "אפריון נמטייה לרבי שמעון" בסוף בבא מציעא (קיט א). "בן פורת עלי עין" - חינו נטוי על העין הרואה אותו. "בנות צעדה עלי שור" - בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביופיו. ובנות הרבה צעדה, כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם.¹⁷ עלי שור - על ראייתו, כמו (במדבר כד יז) אשורנו ולא קרוב. ומדרשי אגדה יש רבים, וזה נוטה לישב המקרא.¹⁸

פירוש רד"ק על הפסוק – פאר העץ

"בן פורת יוסף" - הסעיף נקרא בן, לפי שהוא תולדת האילן ... ואמר פורת, ואמר בנות, ואמר צעדה, לפי שהוא הסעיף והיא הפארה שהוא בלשון נקבה ... ופורת - הת"ו במקום ה"א, ואמר לזכר פורה ולנקבה פורה ... "בן פורת עלי עין" - שלא יבול עלהו ויפרה וירבה מאד, כמו שאמר: "והיה כעץ שתול על פלגי מים" (תהלים א ג).¹⁹ וכן היו בני יוסף רבים. וכפל הענין לפי שהיו שני שבטים.²⁰ "בנות צעדה עלי שור" - ואלה שתי הבנות הן הפארות יגדלו ויארכו כל כך עד שיעלו על החומה כמו שמעלין גפן סורחת על החומה.²¹

פירוש ספורנו - הגפן והחומה

"בן פורת יוסף" - הנה יוסף הוא בן גפן פורת ענף של גפן פוריה העושה צל לרבים כדרך הגפן... כי בצלו חי יעקב ובניו במצרים: בן פורת עלי עין בנות. וענינו היה כענין ענף של גפן פוריה סמוך למעין שהיא פורת ומגדלת בנות שהן ענפים. "צעדה עלי שור" - באופן שאותה הגפן צעדה על החומה או הגדר אשר לפני העין באופן שקודם לכן לא היתה נראית מצד השני לחומה, והיתה בלתי נודעת לגמרי ליושבים שם. ואחר שצעדה על

ראית, אלא: דקות שדופות קדים. התחיל פרעה תמה בעצמו, א"ל: אַחְרֵי הַיֵּית כְּשַׁחֲלַמְתִּי, שנאמר: אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת. הוא שאביו מברכו: בן פורת יוסף - אל תקרא בן פורת אלא בן הפרות יוסף.

¹⁶ הרי לנו המשך למדרש הקודם ועוד משחק של חילופי אותיות במילה "פורת". מקודם "פרות" וכעת פשוט "פותר" והחלום "פתור". הסיומת: "שמה שם היית", מזכירה לנו את דברי משה (במדרש) לבצלאל כשזה תיקן אותו בסדר עשיית כלי המשכן: "שמה בצל אל היית וידעת!" (ברכות נה ע"א). עוד מדרש בפתרון זה למילה "בן פורת", הוא מדרש אגדה (בובר) בראשית פרשת ויחי פרק מט: "דבר אחר: בן פורת יוסף. שעל ידי הפתרון עלה לגדולה. דכתיב: ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי (בראשית מא כד), שהיה בוחן אותם ולא נמצא איש שיאמר לו האמת, עד שבא אצל יוסף. והיה מגיד לו יותר ממה ששאל הוא וענהו יוסף: לא חלמת כך. כיון ששמע פרעה כך, אמר ליוסף: אין נבון וחכם כמוך (שם שם ט), שעמדת על האמת". בן פורת הוא מי שמוצא את הפתרון הנכון, את האמת. ואולי בשל כך גם לא מפחד מהעין. ראה הלשון "ונתן במקום האחדות העין שנחסר מאמת" (אוצר המדרשים (איזנשטיין) יוחנן בן זכאי עמוד 215). ולשון אבן עזרא בפירושו לתהלים יז טו: "וזאת המחזה אינה במראה העין רק במראה שקול הדעת שהם מראות אלהים באמת". מראה העין והשפעת העין בטלים מול האמת. עוד על יוסף שהשכיל לפתור את חלומו של פרעה, ראה דברינו [תשמע חלום לפתור אותו](#) בפרשת מקץ וכן דברינו [יוסף ודניאל](#), בפרט דברי הזהר שם, שיוסף, כדניאל לא רק נתן את פתרון החלום, אלא גם שחזר את החלום עצמו.

¹⁷ רש"י מסביר את חילוף הלשון מרבים ליחיד. וכבר עמדו פרשני מקרא אחרים, כרד"ק ואבן עזרא, גם על חילוף הלשון בפסוק מזכר לנקבה והראו שדבר מקובל הוא במקרא דוגמא: "אִסְחָבֵל תַּחְבֵּל שְׁלֵמַת רֵעֶךָ עַד־בָּא הַשֶּׁמֶשׁ תִּשְׁיָבֶנּוּ לוֹ" (שמות כב כה):

¹⁸ לפי סוף דבריו של רש"י, שמצטט בעצם את המדרש, נראה שמדרשי האגדה אינם רחוקים במקרה שלנו מפשט המקרא. אך רמב"ן חולק על רש"י ודוחה את דבריו מסיבות לשוניות ודקדוקיות. אגב, המילה "אפריון", בדומה למונח "פורנא" או "פרנא" בגמרא שהוא תוספת שבח של כתובת אישה או נכסי יתומים, הן מילים יווניות שאין כדוגמתן במקרא. רמב"ן מציע פירוש אחר שנראה להלן.

¹⁹ השווה עם ירמיהו יז ח: "וְהִיָּה כְּעֵץ שֶׁתּוֹלַע עֲלֵימִים וְעֲלֵיבֹבַל יִשְׁלַח שָׂרְשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבֵא חֹם וְהִיָּה עֲלֵהוּ וְעָנַן וּבִשְׁנַת בְּצֻרַת לֹא יִדָּאָג וְלֹא יִמָּשׁוּת פְּרִי". דברינו [והיה כעץ שתול על פלגי מים](#) בפרשת בחוקות.

²⁰ כפי שכבר מובא לעיל בשם פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) בראשית מט כב: "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. אמר שני פעמים בן פורת, על שם מנשה ואפרים".

²¹ כמו כן מפרש רמב"ן, אחרי שהתווכח עם פירוש רש"י: "אבל בן פורת, או כדעת אונקלוס מלשון פוריה ועניפה, או כדברי בעלי הדקדוק שעשו פורת מלשון ותארכנה פארותיו (יחזקאל לא ה), והם אמרו כי "בן" כמו נטע, והביאו לו דומה (תהלים פ טז): וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה לך. והענין כאילו אמר: נטע שבו פארות רבות - יוסף. ועל דעתי בן כמשמעו, יאמר כי יוסף הוא בן שהוא כמו פארות אילן שתול על המעין אשר לא יכזבו מימיו. ועשתה בנות, צעדה אותן על החומות הגבוהות בשמים. וכינה הבדים אשר תצאנה מן פארה בבנות, כי הן בנות לפארות הגדולות, והוא דרך צחות לבן פורת". וכבר הערנו כמה פעמים שיש קשר ודמיון בין פירוש רמב"ן שחי בספרד ופירוש רד"ק שחי בפרובאנס, שניהם בני אותה תקופה פחות או יותר: סוף המאה 12 - אמצע / סוף המאה ה-13, רד"ק הקדים מעט את רמב"ן. כאן נראה ששניהם הולכים בעקבות תרגום אונקלוס שמתרגם: "בְּרִי דְסֻגֵי יוֹסֵף בְּרִי דְאַתְבָּרְךָ כְּגוֹפֵן דְנָצִיב עַל עֵינָא דְמֵיָא", ובעקבות רס"ג שמפרש: "ויוסף כענף פורה על עין מים שיש לו שורשים שנתפשטו על חומה", ופירוש אבן עזרא בדומה.

החומה נודעה היא ובנותיה. וכן קרה ליעקב בענין יוסף ובניו שלא היה יודע מציאות יוסף וכמו רגע נגלו אליו הוא ובניו.²²

רשב"ם בראשית פרק מט פסוק כב – בן פורה וגדל על העין

בן פורת יוסף בן פורת עלי עין - הרי פסוק זה דוגמא לחצאים בראש המקרא, שאינו משלים דבורו בראש המקרא, אלא שמזכיר במי הוא מדבר וחוזר וכופל חצי ראש המקרא ומסיים דבורו. כמו: "נשאו נהרות י"י - נשאו נהרות קולם", "כי הנה אויביך י"י - כי הנה אויביך יאבדו", "עד מתי רשעים י"י - עד מתי רשעים יעלוזו", "הבל הבלים אמר קהלת - הבל הבלים הכל הבל", "ימינך י"י נאדרי בכח - ימינך י"י תרעץ אויב". אף כאן: "בן פורת יוסף" - בן הפורה וגדל יוסף. ועל מה הוא גדל? "בן פורת עלי עין", גדל ורבה על עין, להסתכל למעלה מן העין בקומתו וביופיו: בנות מצרים צעדה - כל אחת ואחת: עלי שור - לשון ראייה ... שהיו בנות מצרים צועדות והולכות לראותו כמו אשת פוטיפר וחבירותיה, ומתוך כך: "וימררוהו ורובו", מתוך שנתנה אשת פוטיפר עיניה בו השליכוהו בבית האסורים.²³

שבת שלום
חזק חזק נוסף ונתחזק
מחלקי המים

²² ספורנו (איטליה מאה 15) מוסיף ומשכלל את "בן פורת" העץ - כאן הגפן - בשילוב עם החומה: "צעדה עלי שור". אם נקרא את פירושו מהסוף להתחלה, נקבל את סדר הזמנים כך: הייתה חומה - סמל החיץ הגדול שבין יוסף שגלה למצרים ובין בית יעקב שהיו בארץ כנען. מעבר לחומה, בצד הסמוי מעינם של בית יעקב, במצרים, צומחת ועולה גפן לתפארת בסמוך למעיין - סמל לעלייתו של יוסף ולריבוי המים במצרים. הגפן מטפסת ועולה על החומה ונגלית למצויים בצד החומה השני, היינו ליעקב וביתו. כל בית יעקב עוברים לצד השני של החומה וחוסים כעת בצל הגפן היא יוסף.

²³ רשב"ם הוא פשטן המקרא, שבד"כ אינו הולך בדרך המדרש ולא נמנע מלחלוק גם בחריפות על סבא רש"י. מקובל לצטט את דבריו בתחילת פרשת וישב (לז ב) שם הוא חולק על רש"י בפירוש המילה "תולדות" ואומר: "ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים". בפרשתנו, בוויכוח על ברכת "דן ידין עמו" שרש"י מפרש על שמשון שהיה שופט ושמוצאו משבט דן, דברי רשב"ם חריפים עוד יותר (בלי להזכיר את רש"י) כשהוא אומר: "ידין עמו - המפרש על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל". ראה דברים קשים אף יותר בפירושו לבראשית מה כח: "פשטות אחרים של ערמוניות אומרים והנם הבל". אך כאן, לאחר שהוא מנתח את הפסוק מבחינה לשונית-דקדוקית ומשווה עם פסוקים אחרים, הוא נעזר בדרשות על בנות מצרים, אשת פוטיפר וחבירותיה (שאינן להם שום רמז בפסוק) המתבוננות ביופיו של יוסף וצועד עלי שור בדרך רש"י והמדרש. לפעמים גם המדרש הוא פשט ולפעמים אפשר גם להסכים עם סבא רש"י ...